

УДК 316.344.7(477)

Струченков О. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології
Макіївського економіко-гуманітарного інституту,
вул. Якіра, 9, кв. 49, м. Кривий Ріг, 50074, Україна
тел.: +38 095 163 48 87, e-mail: virtus12@yandex.ru

ОСОБЛИВОСТІ АНДЕРКЛАСУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню андеркласу в Україні. За результатами статистичних і соціологічних досліджень визначені його чисельність, соціально-демографічний та етнічний склад, освітній рівень, статус зайнятості, ціннісно-нормативна система. На основі наведених даних виявлена специфіка андеркласу України у порівнянні з США та країнами Західної Європи.
Ключові слова: андерклас, бідність, маргінальність, нижчий клас.

Відновлення ринкових відносин в Україні в результаті неоліберальних економічних реформ 1990-х років кардинально змінило соціальну структуру суспільства. З одного боку, з'явилися нові соціальні групи та спільноти, зокрема велика національна буржуазія у вигляді олігархічної бізнес-еліти, а також різноманітні верстви середнього класу. З іншого боку, суттєво змінилися соціальне обличчя та класові позиції інтелігенції, робітничого класу, колишніх колгоспників. Зазначені трансформації відбувалися на фоні маргіналізації, люмпенізації та пауперизації більшості населення України. Одним з наслідків цих процесів стало значне поширення бідності та постання до того ще невідомої соціальної групи — андеркласу.

Слід зауважити, що проблема андеркласу в Україні знаходиться на узбіччі не тільки суспільно-політичного, але й наукового дискурсу. Більшість розвідок, присвячених соціальній структурі та стратифікації українського суспільства, фокусують увагу на вищому, середньому та робітничому класах. Теоретичні аспекти дослідження андеркласу в контексті культури бідності та маргіналізації населення представлені в публікаціях Г. В. Філя [1] та В. О. Мандибури [2], Н. В. Томчук-Пономаренко [3]. У низці аналітичних звітів Центру Разумкова демографічні, соціально-економічні та ментальні особливості андеркласу України розглядаються лише у зв'язку з вивченням відповідних специфічних рис середнього класу [4–6].

Наведені вище аргументи щодо суспільної та наукової актуальності обраної теми спонукали нас звернутися до її дослідження. Метою статті є аналіз особливостей андеркласу як окремої групи в соціальній структурі українського суспільства. Завдання дослідження полягають у тому, щоб: 1) визначити відмінності андеркласу від інших груп, які знаходяться на нижніх щаблях суспільної ієрархії; 2) проаналізувати динаміку чисельності андеркласу в Україні; 3) визначити соціальний склад та джерела поповнення андеркласу; 4) виявити особливості ціннісно-нормативної системи представників андеркласу.

У масовій свідомості андерклас ототожнюється з індивідами, які живуть у бідності та зазнають різноманітних позбавлень. Наскільки ця думка відповідає реальності і як співвідносяться такі явища, як бідність та андерклас?

Насамперед зауважимо, що поняття андерклас було введено в науковий обіг у 1963 році шведським економістом Г. Мюрдалем, який визначив його як «уражений у своїх інтересах клас, що складається з безробітних, непрацевдатних і зайнятих неповний робочий день осіб, які більшою або меншою мірою безнадійності віддалені від суспільства в цілому, не беруть участь в його житті та не поділяють його прагнень і успіхів» [7, с. 21]. Згодом К. Аулетта та Ч. Мюррей додали до його складу представників соціального дна (underworld): наркоманів, алкоголіків, секс-працівниць, безхатченків, злочинців, матерів-одиначок, дітей вулиці тощо. Спільним для всіх них є відсутність постійної роботи, існування за рахунок соціальної допомоги (що породжує утриманські настрої) або / та незаконних доходів, а також здебільшого антисоціальний спосіб життя. Отже, як бачимо, насправді далеко не всі бідні становлять андерклас, особливо це очевидно для України, де доволі поширеним явищем стала бідність працюючого населення.

Андерклас є продуктом розвитку суспільства інформаціонального капіталізму, яке набуло глобального масштабу. Для його представників характерна відсутність основних видів капіталу — економічного, культурного, людського, соціального, політичного, — що робить їхні соціальні позиції надзвичайно крихкими та вразливими, а самих їх соціально виключеними та знедоленими особами. Таке становище зумовлене значними масштабами маргіналізації та люмпенізації. З огляду на це, на наш погляд, доречно провести аналогії між сучасним андеркласом та пролетаріатом ХІХ століття. Цікаво, що В. Зомбарт описував тодішніх пролетарів крізь призму втрат та позбавлень, яких вони зазнали, залучившись до капіталістичної системи. Андерклас, як у свій час і пролетаріат, не має доступу до благ і здобутків суспільства, він знаходиться поза межами пануючої культурно-нормативної системи. Більше того, якщо зважати на думку Ф. Броделя, що суспільство — це завжди ієрархія, то андерклас випав з системи ієрархій, перетворившись, таким чином, не на дно суспільства, а на не-суспільство.

Чи існує андерклас в Україні і в чому полягає його специфіка? Справа в тому, що існування андеркласу на пострадянському просторі залишається дискусійним питанням. Частина науковців уникає цієї дефініції, замінюючи її поняттям нижчий клас. Інші доходять висновку, що такого андеркласу, який був виявлений та описаний у США в 1960–1980-ті роки, на пострадянському просторі в 2000-ні роки не існує. Авторська позиція полягає у тому, що поняття нижчий клас у тому значенні, в якому воно зазвичай використовується при дослідженні соціальної структури українського соціуму (трикласова модель — вищий, середній, нижчий класи), не є тотожним поняттю андерклас. Крім того, безсумнівно, особливості суспільних відносин в Україні зумовлюють специфіку україн-

ського андеркласу, роблять його несхожим на андерклас в Західній Європі та США.

На відміну від країн, які становлять центр капіталістичної світ-системи, де частка андеркласу не перевищує 5 % громадян, в Україні через масштабні процеси маргіналізації, пауперизації та люмпенізації населення андерклас є доволі численною спільнотою. Його чисельність можна визначити на основі побічних даних. Зокрема, за результатами опитувань Центру Разумкова у трикласовій моделі соціальної структури третина громадян ідентифікує себе з нижчим класом (див. рис. 1).

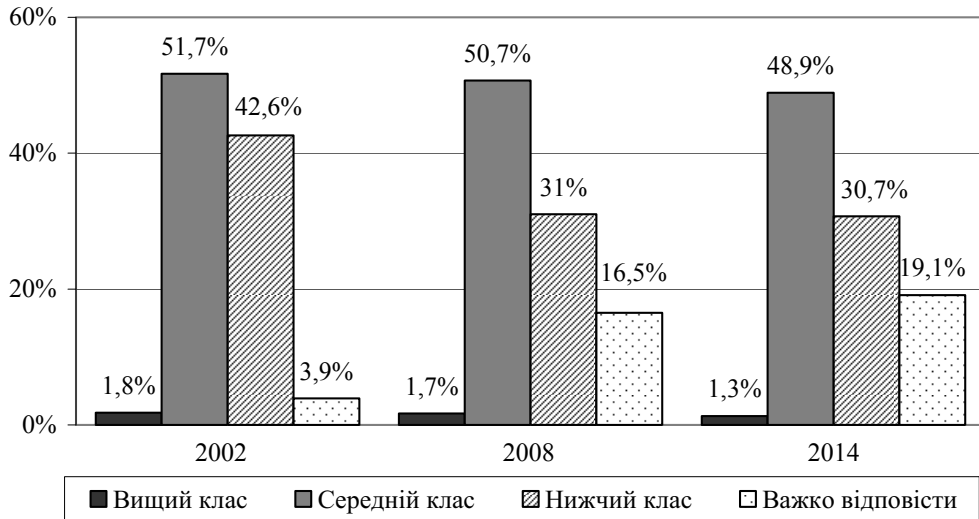

Рис. 1. Соціальна структура українського суспільства за трикласовою моделлю в 2002–2014 роках [8]

Більш точну частку представників андеркласу можна виявити завдяки чотирикласовій моделі. У такому випадку до нижчого класу зараховують себе 21,3 % громадян, причому цей показник протягом останніх років залишається незмінним (див. рис. 2).

Такі ж дані щодо частки сукупного нижчого класу містяться в результатах опитування, проведеного на початку 2014 року Київським міжнародним інститутом соціології. Відповідаючи на відкрите питання про класову приналежність, 13 % респондентів віднесли себе до нижчого класу, а ще 9 % — до бідних та злидених [9, с. 69].

Спираючись на дані Центру Разумкова, з андеркласом можна ототожнювати не весь нижчий клас, а лише його ядро, тобто осіб, які віднесли себе в три- та чотирикласовій моделях до нижчого класу, в інтегральній самооцінці суспільного становища позначили свою позицію 7–10 сходинками, а на питання про рівень добробуту обрали відповіді: «Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти» або «Вистачає на харчування і придбання необхідних недорогих речей». У 2008 році таким критеріям відповідав кожний сьомий респондент, або

14,3 % загалу [10, с. 8–9]. Зауважимо що цей показник суттєво не відрізняється від частки андеркласу в Росії — 14 %, Болгарії — 12,1 %, Польщі — 22,2 %, [11, с. 30; 12, р. 390].

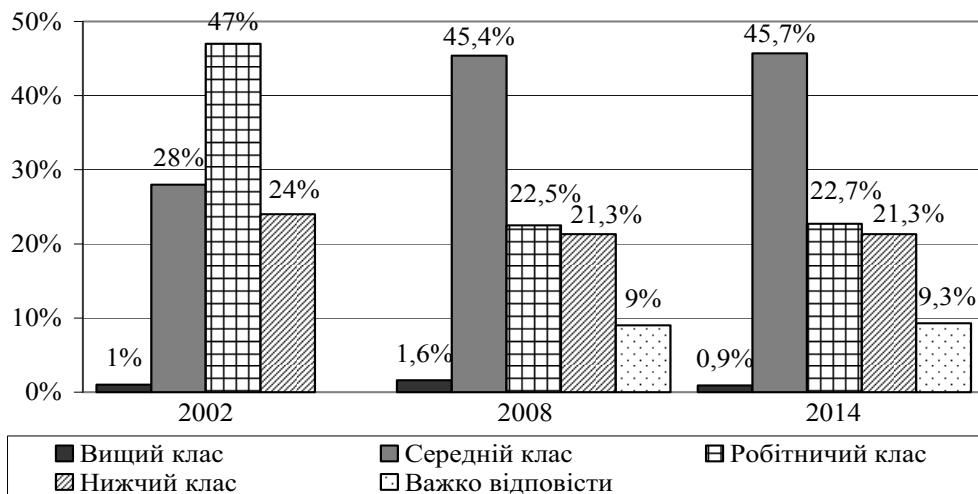

Рис. 2. Соціальна структура українського суспільства за чотирикласовою моделлю в 2002–2014 роках [6, с. 6]

За соціально-демографічним структурою та освітнім рівнем ядро нижчого класу суттєво відрізняється від інших груп населення. Зокрема, у його складі чисельно переважають жінки, а також особи похилого віку (див. табл. 1).

Таблиця 1

Статевікова структура населення України в 2008 році (у %) [10, с. 12]

	Стать		Вік, роки				
	Чоловіки	Жінки	18–29	30–39	40–49	50–59	Понад 60
Ядро нижчого класу	36	64	6,1	8,3	15	11,6	59
Ядро середнього класу	48,3	51,7	31	23,7	22,4	12	10,8
Усі опитані	44,7	55,3	22,5	17,4	19,2	13,8	27

Традиційно андерклас є найменш освіченою групою населення. У даному випадку стикаємося із замкненим колом, коли бідні умови життя не дозволяють отримати якісну освіту, а відсутність такої освіти консервує бідність, робить її спадковим явищем. Дійсно, тільки 4,1 % ядра нижчого класу України мали змогу дати гарну освіту своїм дітям. При цьому кожний одинадцятий (9,1 %) з них мав тільки початкову освіту, кожний шостий (16,9 %) — неповну середню освіту. У цілому ж освіту, вищу за повну середню, мали 38,9 % ядра нижчого класу, тоді як серед ядра середнього класу таку освіту мали абсолютно всі (див. табл. 2).

Таблиця 2

Освітній рівень населення України в 2008 році (у %) [10, с. 11]

Освіта	Ядро нижчого класу	Ядро середнього класу	Усі опитані
Вища	14,9	58,3	27,3
Незакінчена вища (3 курси і більше)	2,6	9,7	5,6
Середня спеціальна (технікум тощо)	21,4	32	26,1
Повна середня (10–11 класів)	23,7	–	17
СПТУ, ПТУ після 10–11 класів	8	–	10,2
Неповна середня (менше 10 класів)	16,9	–	7,1
РУ, ФЗУ, ПТУ після 7–8 класів	3,1	–	3,6
Початкова (менше 7 класів)	9,1	–	3
Важко відповісти	0,3	–	0,1

У визначенні чисельності та структури андеркласу в Україні можна спиратися не тільки на питання, пов'язані із самоідентифікацією індивідів. Результати статистичних обстежень також є цілком валідним джерелом інформації. Вище зазначалося, що далеко не всі бідні входять до андеркласу. На наш погляд, до андеркласу за критерієм матеріального добробуту варто зараховувати тих осіб, які одночасно потерпають як від монетарної, так і від деприваційної бідності. Таких у 2015 році було 11 % [13].

Вважаємо можливим визначити склад андеркласу України і за іншими критеріями, що дозволить з'ясувати його специфіку. Відомо, що за ознакою зайнятості він охоплює, насамперед, тривало безробітних осіб. У 2015 році 397,1 тис. осіб (24 % всіх безробітних) не могли знайти роботу більше 12 місяців. Зважаючи на соціально-економічну ситуацію в Україні, до андеркласу примикають (можуть примикати) 62,6 тис. працівників, які перебувають у відпустках без збереження зарплати, а також 742,1 тис. працівників, які з економічних причин переведені на неповний робочий день. Крім того, андерклас потенційно може складатися з працівників найпростіших професій — 3027,8 тис. осіб, які зазвичай отримують вдвічі меншу за середню по Україні зарплату і зайнятість яких має прекаріальний характер [14, с. 79, 119].

Поряд із зайнятими та безробітними до андеркласу можна віднести значну частину економічно неактивного населення. Зокрема такими є 106,3 тис. осіб, які зневірилися у тому, що зможуть знайти роботу, а також 113,5 тисяч тих, хто не знають, де і як її шукати, або вважають, що немає підходящої роботи [14, с. 170]. Проте найбільшу частку економічно неактивного населення становлять пенсіонери. Багато з них за станом здоров'я не мають змоги працювати і залежать виключно від державних соціальних трансфертів, сума яких доволі мала. Так, пенсію за віком, яка не перевищує мінімального розміру (1074 грн), отримують 839,9 тис. осіб, а пенсію до двох мінімальних розмірів — ще 7431,7 тис. осіб [15, с. 40].

Не можна не погодитися з думкою зарубіжних дослідників, які зараховують до андеркласу осіб з адиктивною та асоціальною поведінкою. Визначити їхню точну кількість доволі складно, отже маємо лише приблизні підрахунки. За оцінкою експертів, загальна чисельність споживачів

ін'єкційних наркотиків становить щонайменше 310 тис. осіб, хронічних алкоголіків — 700 тис. осіб. Крім того, в Україні нараховується близько 80 тисяч жінок комерційного сексу, 140–150 тисяч дітей вулиці, а також 500 тисяч дорослих безхатченків і безпритульних [16, с. 81, 126]. Таким чином, загальна чисельність усіх зазначених категорій перевищує 1,7 млн осіб.

У США та Західній Європі багато представників андеркласу належать до різноманітних расово-етнічних меншин. Така ситуація зумовлюється не тільки їхньою тривалою дискримінацією, але й територіально-просторовою сегрегацією. Перетікання заможного населення до передмість і відповідне територіальне переміщення туди високих за оплатою робочих місць призвело до того, що небілі громадяни ізолювалися в депресивних секторах економіки та в просторових локусах — етнічних «гетто». В Україні немає відвертої дискримінації та сегрегації за расово-етнічною ознакою. Чи не єдине виключення становлять роми (цигани), злиденне існування яких зумовлюється соціальною ексклюзією, численними деприваціями, а також прагненням до самоізоляції. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в країні мешкало 48 тисяч ромів. Насправді їхня кількість набагато більше — за оцінками Ради Європи 120–400 тис. осіб [17].

Як і в інших країнах, бідність в Україні має тенденцію до концентрації в певних локусах, зокрема у сільській місцевості та в малих містах. За даними Центру Разумкова, у селах, селищах міського типу та в містах з населенням до 50 тис. осіб мешкало 68,4 % ядра нижчого класу (див. рис. 3). Але досі немає підстав стверджувати про формування суцільних ареалів цілковитої злиденності на кшталт нетрів або гетто, де мешкає виключно андерклас.

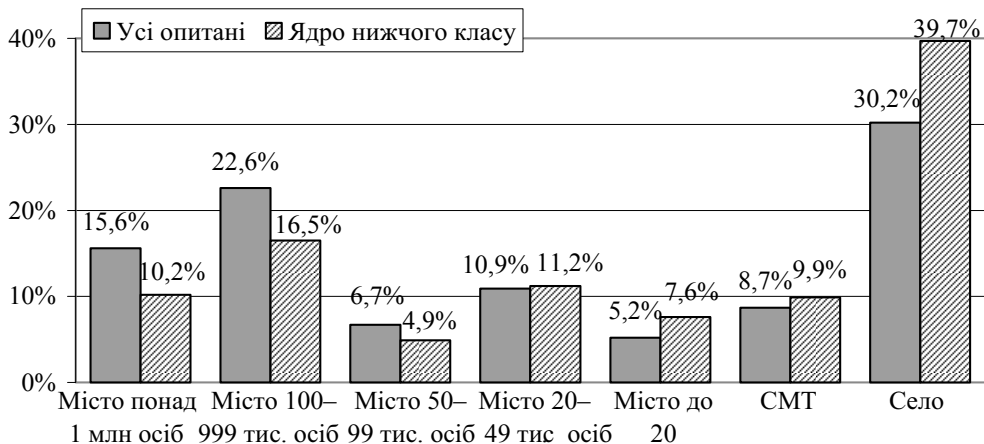

Рис. 3. Тип поселення ядра нижчого класу в Україні в 2008 році [10, с. 12]

Численні економічні та соціальні позбавлення, від яких потерпає андерклас, зумовили формування специфічної ціннісно-нормативної системи. Насамперед субкультури андеркласу властиві утриманські та патер-

налістські настрої. Серед ядра нижчого класу тільки 54,3 % прагнули добробуту за рахунок власної праці, а 37,8 % були впевнені в собі та в своїх силах, розраховували на себе, а не на соціальну допомогу з боку держави [10, с. 9]. Більше того, на їхню думку, саме держава має забезпечувати всім громадянам хай не дуже високий, але пристойний рівень життя (46 %), люди мають бути рівними в матеріальному плані, не повинно бути багатих і бідних (43,7 %) [4, с. 45]. Утім перебільшувати значення перелічених вище якостей не варто. Розмір різноманітних видів соціальної допомоги в Україні доволі малий і не дозволяє працездатним особам існувати тільки за їхній рахунок. Отже, багато представників андеркласу займаються тими чи іншими видами трудової діяльності, зокрема у сфері неформальної зайнятості, і не є дармоїдами, які паразитують за рахунок суспільства.

Життя на межі фізичного існування не дозволяє задовольнити духовні потреби людини, призводить до її культурної деградації. Через брак коштів 78,9 % ядра нижчого класу не купували потрібні книги та не передплачували періодичні видання, а 82,5 % не мали змоги відвідувати театри, музеї та концерти [5, с. 21].

Економічне відчуження андеркласу, яке проявляється в бідності та злиднях, породжує інші форми відчуження. В ситуації духовного відчуження індивід або група зневіряється у власних силах і потенціалі, втрачає внутрішню свободу та здатність до саморозвитку. Тільки 83,9 % ядра нижчого класу зазначили, що володіють такими якостями, як самоповага та почуття власної гідності. При цьому 54 % вважали, що представники влади ставляться до них як до людей другого сорту. Усвідомлення безвихідності власного буття зумовлює різноманітні форми соціальної пасивності. Якщо серед ядра середнього класу прагнення до професійної самореалізації, неперервної самоосвіти, самовдосконалення, підвищення кваліфікації мали 80,5 % опитаних, то серед ядра нижчого класу таких було 19,5 % [10, с. 9; 4, с. 37].

В усіх країнах андерклас є політично відчуженою спільнотою. Низький культурно-освітній рівень, соціальна пасивність, гетерогенність (особливо за ознакою зайнятості) андеркласу заважають йогогуртуванню та створенню партій і громадських рухів, які б артикулювали та захищали його інтереси. Третина (33,4 %) ядра нижчого класу України вважає, що має таку рису, як громадянська активність, але залучені до активної громадської діяльності або є членами партій всього 1,1–3,2 %. При незначному інтересі до політики та політичного життя тільки чверть (28,5 %) ядра нижчого класу має стійкі політичні переконання. При цьому більше половини не підтримували дії центральних органів влади: Президента (56,3 %), Кабінету Міністрів (52,9 %), Верховної Ради (62,5 %), судів (55,5 %). З огляду на все зазначене цілком закономірно, що серед андеркласу частка прихильників демократичних цінностей є найнижчою — всього 35,2 % (див. табл. 3).

Події останніх років переконливо свідчать, що не варто переоцінювати політичну пасивність андеркласу. Його представники більше схильні вда-

ватися до неінституціоналізованих форм протесту: вуличні заворушення, насильницькі дії, захоплення адміністративних будівель тощо. Такі дії можуть здійснюватися під різноманітними політичними гаслами, але вони завжди ґрунтуються на прагненні знедолених звернути увагу на власні проблеми, продемонструвати свою суспільну значущість, миттєво покращити матеріальне становище.

Таблиця 3

Громадсько-політична активність населення України в 2008 році (у %) [4]

	Ядро нижчого класу	Ядро середнього класу	Усі опитані
Громадянська активність	33,4	62,4	53,2
Залучені до активної громадської діяльності	3,2	14,7	11,6
Цікавляться політикою	43,8	62,2	55
Постійно слідкують за подіями політичного життя України	37,8	43,5	41,1
Мають стійкі політичні переконання	28,7	41,6	36,9
Є членами політичної партії	1,1	4,4	4,7
Прихильність до демократичних цінностей і готовність їх захищати, в т. ч. від сваволі держави	35,2	67	54,7

Яскравим прикладом такої поведінки стали акції протесту на Сході України навесні 2014 року. Участь у них багатьох пенсіонерів, осіб без певних занять, напівкримінального елементу («гопники») скоріше була зумовлена не почуттями регіонального патріотизму / сепаратизму, а прагненням до миттєвого збагачення за рахунок платні за участь у мітингах, пікетах, захопленнях державних установ, а також завдяки грабункам та мародерству. Крім того, значна частина непрацевдатних громадян сподівалася на отримання високих соціальних гарантій в разі приєднання до Росії. Збройні формування на невідконтрольних українській владі територіях часто складаються з маргінальних осіб, які не мали або втратили роботу та стабільний дохід. Отже з'явилося порочне коло, коли, з одного боку, війна збільшує масштаби бідності та маргіналізації населення, а з іншого боку, позбавлені засобів існування представники андеркласу поповнюють лави незаконних збройних формувань, подовжуючи тим самим перебіг воєнного конфлікту.

Висновки. Застійний характер бідності в Україні супроводжувався маргіналізацією та люмпенізацією багатьох верств населення, що призвело до кардинальної зміни соціальної структури українського суспільства. Маємо підстави стверджувати, що вже наприкінці 2000-х років в Україні постав андерклас, склад якого є доволі строкатим: літні люди, тривало безробітні, особи з адиктивною та асоціальною поведінкою (наркомани, алкоголіки, секс-працівниці, безпритульні), окремі етнічні меншини (роми). Перелічені соціальні спільноти становлять 11–14 % населення, що втричі більше, ніж в Західній Європі та США, але майже така сама частка андеркласу зафіксована у Східній Європі та в Росії.

Андерклас не охоплює всіх нужденних, зокрема за його межами знаходяться бідні особи, зайняті трудовою діяльністю. Андерклас включає осіб, які не знайшли або втратили своє місце в сучасній структурі суспільства, у зв'язку з чим вони позбавлені основних видів капіталу: економічного, культурного, соціального, людського, символічного тощо. Більшість з них не мають вищої освіти, мешкають в основному у невеликих містах та селах, тобто в місцевості із відсталою та депресивною економікою. Утім, на відміну від західних країн, передчасно вести мову про компактне проживання андеркласу у відособлених від зовнішнього оточення міських гетто або нетрях.

Постійна дія об'єктивних структурних факторів, насамперед численні депривації та ексклюзії, призвела до формування субкультури бідності як особливої ціннісно-нормативної та світоглядної системи, в межах якої відбувається відтворення андеркласу. Андерклас України має такі типові для цієї групи соціально-психологічні риси, як утриманські та патерналістські настрої. Проте на відміну від західних країн невеликий розмір соціальних трансфертів змушує багатьох мати хоча б нестабільний підробіток, що в кінцевому рахунку зберігає окремі елементи трудової етики та позитивного ставлення до праці. У той же час андерклас є не тільки економічно, але й духовно та політично відчуженою спільнотою. Для таких людей властиві соціальна пасивність, апатія, зневіра у власних силах, низький рівень участі у суспільно-політичному житті та підтримки демократичних цінностей. Але саме андерклас бере активну участь у будь-яких заворушеннях, готовий підтримати будь-які політичні гасла, якщо з ними асоціює задоволення своїх матеріальних потреб.

Список використаних джерел і літератури

1. Філь Г. В. Андерклас та культура бідності: інтерпретація понять та теоретичні підходи // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — 2011. — № 4. — С. 30–36.
2. Мандибур В. О. Політико-економічні аспекти сучасної соціально-класової структури населення України // Економічна теорія. — 2010. — № 2. — С. 16–30.
3. Томчук-Пономаренко Н. В. Падіння рівня життя як чинник демографічної кризи в Україні // Економічний простір. — 2014. — № 90. — С. 106–119.
4. Шангіна Л. Громадянська активність українського середнього класу // Національна безпека і оборона. — 2008. — № 7. — С. 30–45.
5. Биченко А. Український середній клас: уявлення та реальні ознаки // Національна безпека і оборона. — 2008. — № 7. — С. 14–29.
6. Середній клас в Україні: життєві цінності, готовність до асоціації і просування демократичних норм і стандартів (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. — 2014. — № 1–2. — С. 3–78.
7. Иноземцев В. Л. Классовый аспект бедности в постиндустриальных обществах // Социс. — 2000. — № 8. — С. 18–27.
8. Якщо українське суспільство умовно поділити на три соціальні класи, то до якого класу Ви себе віднесли б? (2002–2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=333. — Назва з екрана.
9. Оксамитна С. М. Самовизначення громадян у соціальній структурі українського суспільства // Грані. — 2015. — № 1. — С. 67–72.
10. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства // Національна безпека і оборона. — 2008. — № 7. — С. 5–13.

11. Тихонова Н. Е. Низшие классы в России (Теоретические и методологические предпосылки анализа) // *Общественные науки и современность*. — 2010. — № 4. — С. 26–36.
12. Domanski H. Is the East European «Underclass» Feminized? // *Communist and Post-communist Studies*. — 2002. — № 4. — Р. 383–394.
13. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг (за матеріалами вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2015 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/sdrsd/arh_sddtp.htm. — Назва з екрана.
14. Економічна активність населення України 2015: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 201 с.
15. Соціальний захист населення України: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 124 с.
16. Левчук Н. М. Асоціальні явища в Україні у демографічному вимірі: монографія. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2011. — 492 с.
17. An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf. — Title from the screen.

References

1. Fil', G. V. «Anderklas ta kul'tura bidnosti: interpretaciya ponyat' ta teorety'chni pidxody'» [Underclass and poverty culture: term interpretation and theoretical approaches] *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy* 4 (2011): 30–36.
2. Mandy'bura, V. O. «Polity'ko-ekonomichni aspekty' suchasnoyi social'no-klasovoyi struktury' naselennya Ukrayiny'» [Political and economic aspects of social and class structure in Ukraine] *Ekonomichna teoriia* 2 (2010): 16–30.
3. Tomchuk-Ponomarenko, N. V. «Padinnya rivnya zhy'ttya yak chy'nny'k demografichnoyi kry'zy' v Ukrayini.» [Fall of life level as a factor of demographic crisis in Ukraine] *Ekonomichny'j prostir* 90 (2014): 106–119.
4. Shangina, L. «Gromadyans'ka akty'vnist' ukrayins'kogo seredn'ogo klasu.» [Public activity of the Ukrainian middle class] *Nacional'na bezpeka i oborona* 7 (2008): 30–45.
5. By'chenko, A. «Ukrayins'ky'j serednij klas: uyavlennya ta real'ni oznaky'» [Ukrainian middle class: perception and actual signs] *Nacional'na bezpeka i oborona* 7 (2008): 14–29.
6. «Serednij klas v Ukrayini: zhy'ttyevi cinnosti, gotovnist' do asociaciyi i prosuvannya demokraty'chny'x norm i standartiv (Anality'chna dopovid' Centru Razumkova).» [Middle class in Ukraine: life values, readiness for association and promotion of democratic norms and standards (Razumkov Center analytical report)] *Nacional'na bezpeka i oborona* 1–2 (2014): 3–78.
7. Inozemtsev, V. L. «Klassovyy aspekt bednosti v postindustrial'nykh obshhestvakh.» [Class aspect of poverty in postindustrial studies] *Sotsis* 8 (2000): 18–27.
8. «Yakshho ukrayins'ke suspil'stvo umovno podily'ty' na try' social'ni klasy', to do yakogo klasu Vy' sebe vidnesly' b? (2002–2014).» [Which class do you associate with if Ukrainian society would be divided into three classes? (2002–2014)] http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=333.
9. Oksamy'tna, S. M. «Samovy'znachennya gromadyan u social'nij strukturi ukrayins'kogo suspil'stva.» [The citizens' self-identification in the social structure of ukrainian society] *Grani* 1 (2015): 67–72.
10. Mishhenko, M. «Serednij klas: samovy'znachennya v social'nij strukturi suspil'stva.» [The middle class: self-identification in the social structure of society] *Nacional'na bezpeka i oborona* 7 (2008): 5–13.
11. Tikhonova, N. E. «Nizshie klassy v Rossii (Teoreticheskie i metodologicheskie predposylki analiza).» [Lower classes in Russia (Theoretical and methodological background of analysis)] *Obshhestvennye nauki i sovremennost'* 4 (2010): 26–36.
12. Domanski, H. «Is the East European «Underclass» Feminized?» *Communist and Post-communist Studies* 4 (2002): 383–394.
13. Samoocinka domogospodarstvamy' dostupnosti okremy'x tovariv ta poslug (za materialamy' vy'birkovogo opy'tuvannya domogospodarstv u zhovtni 2015 roku). [Household Self-Assess-

- ment of Availability Several Goods and Services] http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/sdrsd/arh_sddtp.htm.
14. Ekonomichna aktyvnist' naselelnya Ukrayiny' 2015: Staty'sty'chny'j zbirny'k. [Economic Activity of Population in Ukraine 2015: Statistical publication] Kyiv: State Statistic Service of Ukraine Press, 2016.
 15. Social'ny'j заху'st naselelnya Ukrayiny': Staty'sty'chny'j zbirny'k. [Social Protection of Population in Ukraine] Kyiv: State Statistic Service of Ukraine Press, 2016.
 16. Levchuk, N. M. Asocial'ni yavy'shha v Ukrayini u demografichnomu vy'miri: Monografiya [Asocial phenomenon in Ukraine in the demographical dimension: Monograph] Kyiv: Institute for Demography and Social Studies Press, 2011.
 17. An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016

Струченков А. В.

кафедра философии и социологии
Макеевского экономико-гуманитарного
института, ул. Якира, 9, кв. 49, г. Кривой Рог, 50074, Украина

ОСОБЕННОСТИ АНДЕРКЛАССА В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящена исследованию андеркласса в Украине. По результатам статистических и социологических исследований определены его численность, социально-демографический и этнический состав, уровень образования, статус занятости, ценностно-нормативная система. На основе приведенных данных выявлена специфика андеркласса Украины по сравнению с США и странами Западной Европы.

Ключевые слова: андеркласс, бедность, маргинальность, низший класс.

Struchenkov O. V.

the Department for Philosophy and Sociology of Makivivka Institute of Economics and Humanities, 9 Yakira str, fl. 49, Kryvyj Rig, 50074, Ukraine.

PECULIARITIES OF THE UNDERCLASS IN UKRAINE

Abstracts

The article is dedicated to the study of the underclass in Ukraine. The analysis of the scientific literature and results of sociological researches can lead to the following conclusions. The marginalization of a considerable part of the population and a situation with permanent poverty caused the formation of the underclass in Ukraine. The structure of the underclass is different: elderly people, unemployed, people with addictive and asocial behavior (drug addicts, alcoholics, sex workers, homeless), separate ethnic minorities (Gypsies). All of them make 11–14 % of the population that is three times more than in the USA and Western Europe.

Quite numerous categories of the poor working people in Ukraine don't fit the underclass. The underclass includes all people who haven't found or have lost the place in the social structure of the society. All of them are deprived from the main types of the capital: economical, cultural, social, human, symbolical. Most of representatives of the underclass have no higher education; they live in towns and villages, i.e. in areas with backward and depressed economy. But unlike the western countries Ukrainian underclass doesn't live in the isolated city ghettos.

The underclass is characterized by the dependant and the paternalistic moods. But the small rate of the hardship allowance in Ukraine makes many people have at least an unstable side job. Social passivity, apathy, low level of participation in political life and supports of democratic values is the characteristic features of the underclass. But the underclass takes an active part in any conflicts; it is ready to support any political slogans if it is associated with the satisfaction of the material requirements.

Key words: underclass, poverty, marginalization, lower class.